

Hem Ahd-i Atîk'te hem de Talmud'da ılımlı ölçüde içilen içkiye karşı takınılan hoşgörücü tavır ve Şabat'ta şarabın kutlanarak içilmesi (kidduş), Yahudilik'te içki kültürünün varlığını sürdürmesine katkıda bulunmuştur. Bugün Yahudilik'te Şabat kutlamalarında, Purim, Pesah ve Roş-ha-şana'ya sarhoş olmayacak miktarda şarap içmek gelenektir. Ayrıca Doğu Avrupa'da ortaya çıkan mistik Hasidikler arasında Tanrı'ya ulaştırıcı bir araç olarak şarabın önemli bir yeri vardır.

Hristiyanlık dünyasında bazı marjinal gruplar dışında içki içme âdeti oldukça yaygındır. Hristiyanlık'ta içki içilmemesi konusunda herhangi bir şer'î emir yoksa da kural olarak sarhoş olacak kadar içmemek gerektiği kabul edilir. Ahd-i Cedîd'deki bazı referanslardan, Hz. İsa'nın (Mat-ta, 11/18, 19; 26/27-29; Luka, 22/17; Yuhanna, 2/3-10) ve ilk hristiyanların (Korintoslular'a Birinci Mektup, 11/21) yahudi geleneklerinin izin verdiği ölçüde şarap içtikleri anlaşılmaktadır. Bu tasvirler, büyük oranda ilk hristiyanların Yahudilik'teki kidduş törenlerini resmetmektedir. Fakat Kana'daki düşün tasvirinde (Yuhanna, 2/3-10) Hz. İsa'nın gösterdiği şarap mucizesi otantik olmasa bile bu bilgi, erken dönemlerde hristiyanların şaraba karşı herhangi bir tavırlarının olmadığına işaret eder.

Öte yandan Hz. Yahya gibi nezîr olanların şarap içmemeleri gerektiği kuralı İncil yazarı tarafından övülüp genel olarak içkiye karşı olumsuz bir tavır takınılır (Luka, 1/15). Fakat Ahd-i Cedîd'de içki içmeye ve sarhoşluğa karşı açık tavır ancak Pavlus'un mektuplarında görülür. İçki içilmesine karşı olan Pavlus sarhoşlarla bir arada oturulmamasını salık verir (Korintoslular'a Birinci Mektup, 5/11); onların kurtuluşu olmayacaktır (Korintoslular'a Birinci Mektup, 6/10; Galatyalılar'a, 5/21); şarap insanı edepsizliğe götürür (Efesoslular'a, 5/18). Fakat Pavlus ritüel olarak şarap içilmesine karşı değildir (Korintoslular'a Birinci Mektup, 10/16). Benzeri eleştiriler Petrus'ta da dile getirilir (Petrus'un Birinci Mektubu, 4/3). Pavlus tedavi söz konusu olduğunda şarap içilmesine izin vermektedir (Timoteos'a Birinci Mektup, 5/23). Pavlus'un Timoteos'a Birinci Mektubu'nun bazı yerlerinde de sarhoşluk eleştirilir (Timoteos'a Birinci Mektup, 3/3, 8).

Hristiyanlığın sonraki yıllarında özellikle şarap içme geleneği, Yahudilik'ten miras alınan agape (kardeşlik yemeği) ve

Evharistiya adıyla dinî ritüel olarak varlığını sürdürdü (Korintoslular'a Birinci Mektup, 11/17-34). Bugün agape ortadan kalkmışsa da Evharistiya bir sakrament olarak varlığını sürdürmektedir (ayrıca bk. HİRİSTİYANLIK).

Kilise babaları sarhoş edecek kadar içki içmeye karşı olmuşlardır. İskenderiyeli Clement Paedagogus'ta ölçülü şekilde içki içmeye olumlu bakarsa da sarhoşluğu şiddetle eleştirir. Fakat şarabın ritüellerde kullanılmasının meşruiyeti konusunda bütün kilise babaları görüş birliği içindedir. Şarabın Evharistiya âyinine zorunlu olması dolayısıyla ihtiyacı karşılamak için özellikle manastırlarda büyük şarap imalâthaneleri kurulmuştur. Hristiyan grupları içerisinde Mormonlar ve Kuakerler gibi marjinal gruplar içki içilmesine tamamen karşıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. H. Shepherd, "Agape, the", *IDB*, I, 53, 54; J. F. Ross, "Drink", a.e., I, 871, 872; a.mlf., "Wine", a.e., IV, 849-852; M. Greenberg, "Drunk-ness", a.e., I, 872; M. Eliade, *Shamanism*, London 1989, s. 399-401; H. Falk, "Soma I and II", *BSOAS*, LII (1989), s. 77, 78, 80; P. Gignoux, "Dietary Laws in Pre-Islamic and post-sasanian Iran: A Comparative Survey", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, I/17, Jerusalem 1994, s. 33-35; L. I. Rabinowitz - J. H. Tigay, "Drunkenness", *EJd.*, VI, 237-241; J. A. Fallon, "Drunkenness (in the Bible)", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1981, IV, 1070; J. Jolly, "Ethics and Morality (Hindu)", *ERE*, V, 497; B. Lincoln, "Beverages", *ER*, II, 119-123; A. Coudert, "Elixir", a.e., V, 96-98; G. Gnoli, "Haoma", a.e., VI, 195; R. S. de Ropp, "Psychedelic Drugs", a.e., XII, 48, 51; W. K. Mahony, "Soma", a.e., XIII, 414, 415.

KÜRŞAT DEMİRCİ

İslâm'da. İslâm öncesi Arap toplumunda biraz da içtimâî ve iktisadî şartların, zevk ve eğlenceye düşkünlüğün bir uzantısı olarak yaygın bir içki tüketim ve ticaretinin olduğu, içkinin diğer birkaç unsurla birlikte Arap şiir ve edebiyatının ana temalarından birini teşkil ettiği, içki üretimi, içki türleri ve içki meclisleriyle ilgili zengin bir kültür ve geleneğin bulunduğu bilinmektedir. Tâcir kelimesinin "şarap satan kimse" anlamına da gelmesi (*Lisânü'l-'Arab*, "tcr" md.) ve dilde değişik içki türlerini ifade eden birçok kelimenin mevcut olması bu yaygınlığın bir sonucudur. Yine Arapça'da içkiyi depolamada, serviste ve içmede kullanılan değişik ebatta ve vasıftaki kapkacak türlerini anlatan çeşitli kelimelere rastlanır. Daha ziyade hurma ve üzümde elde edi-

len içki türleri yaygın olup şarap da (hamr) özellikle yarımadanın kuzeyindeki hristiyanlardan sağlanarak bölgede yüksek kârla satılıyor ve bu ticaretten önemli bir gelir elde ediliyordu. İçki, sofraların ve misafirlere yapılan ikramın en başta gelen malzemesini teşkil ettiği gibi şehirlerde ve yollarda içki içmeye mahsus, genelde yahudilerin işlettiği yerler (hânût, ham-mâre) bolca mevcuttu (Cevâd Ali, IV, 667). Araplar arasında hurmadan, yaş ve kuru üzümde tahıl ve bala kadar pek çok gıda maddesinden üretilen içkiler bilinmekle birlikte Mekke'de yaş üzüm ve hurmadan elde edilen şarap, Medine'de ise kuru üzüm ve hurmadan elde edilen içki türleri (fadîh, halîtân) yaygındı (Buhârî, "Eşribe", 2).

İçkinin bu kadar yaygınlığına rağmen birçok Arap edip ve düşünürünün içkinin kişinin akıl ve malında, sosyal itibar ve konumunda yol açtığı zararları ifade eden sözlerine, şiir ve hitabe örneklerine rastlanır. Kaynaklarda Câhiliye devri Araplar'ı arasında, yol açtığı kötülüklerin farkında olarak ağzına hiç içki koymayan veya belli bir süre sonra içkiyi kendisine yasaklayan, başta Abdülmuttalib, Velîd b. Mugire, Abdullah b. Cüd'ân, Safvân b. Ümeyye, Varaka b. Nevfel, Amr b. Abese, Kus b. Sâide gibi şahsiyetlerin bulunduğu söz edilir (Cevâd Ali, IV, 670-672; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, I, 323; III, 24-27). Velîd b. Mugire'nin aile fertlerinin içki içmesini de yasakladığı, içki içen oğlu Hişâm'ı dayakla cezalandırdığı ve bu dönem toplumunda kadınlar arasında içki alışkanlığına rastlanmadığı da belirtilir (Cevâd Ali, IV, 672). Resûl-i Ekrem'in yanı sıra Hz. Ebû Bekir ve Osman gibi sahâbîlerin İslâm öncesi dönemde de içki içmediği bilinmektedir.

Neredeyse insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi bulunan ve hemen hemen bütün dönem ve toplumlarda görülen içki alışkanlığı, Kur'an'ın nâzil olduğu sırada Hicaz-Arap toplumunda da büyük ölçüde yaygın olduğundan İslâm içkiyi haram kılarken diğer birçok hükümdede olduğu gibi ikna edici ve tedricî bir metot takip etmiş, belli safhalardan sonra kesin yasaklama getirmiştir. Mekke'de nâzil olan bir âyette, Allah'ın insanoğluna çeşitli nimetler verdiği hatırlatılıp bunlardan ibret alınması istenirken, "Hurma ve üzüm gibi meyvelerden içki (seker) ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda da akıllı kullanan kimseler için bir ibret vardır" denilir (en-Nahl 16/67). Müfessirlerin çoğu, âyette geçen "seker" kelime-

sine "sarhoşluk meydana getiren içki ve ya şarap" anlamı vermiş ve bu âyetin şarabın haram kılınmasından çok önce Mekke'de nâzil olduğunu, burada içkinin helâl veya haram oluşundan ziyade çeşitli meyvelerden türlü yiyecek ve içeceğin elde edildiğine dikkat çekilmek istendiğini, yahut bu âyetin daha sonraki âyetlerle neshedildiğini belirtmiş, bazı müfessirler de burada üzüm ve hurmadan elde edilen meselâ sirke, şıra, nebîz gibi içeceklerin kastedildiğini veya âyetin içkiyi güzel rızıktan ayrı zikretmekle onun kötülüğüne dolaylı bir işarette bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu hususta ikinci âyet Medine'de nâzil olan, "Sana şarap ve kumar hakkında soru soruyorlar. De ki; ikisinde de büyük günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür" meâlindeki âyettir (el-Bakara 2/219). Âyetin, başta Hz. Ömer ve Muâz b. Cebel olmak üzere bir grup sahâbînin, "Yâ Resûlallah! Bize şarap hakkında bir hüküm ver, çünkü şarap akli giderip malî telef ediyor" şeklindeki müracaatları üzerine nâzil olduğu ve âyetin bu ifadesinden sonra bir kısım sahâbînin içkiyi bıraktığı rivayet edilir. Âyetle ayrıca, Şam'dan ucuza alınıp Hicaz'da yüksek kârla satılan şaraptan elde edilen gelir veya içki ve kumarın sağladığı geçici haz yahut zâhîrî-mutasavver faydaya işaret için içki ve kumarda bazı yararların bulunabileceği ifade edilmiş, fakat günah ve gerçek zarar yönünün daha baskın olduğu vurgulanmıştır. Âyetin bu ifade tarzının şarabın haram kılınması için yeterli olduğunu söyleyen müfessirler bulunmakla birlikte çoğunluk, bu âyetin şarapla ilgili açık bir yasaklama getirmediği, muhatapları böyle bir yasaklamaya zihnen hazırladığı görüşündedir. Bu âyetin nüzûlünden sonra da bir grup sahâbînin içkiyi bıraktığı rivayet edilir.

İçki konusunda nüzûl sırası itibarıyla üçüncü olarak gelen, "Ey iman edenler! Sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- namaza yaklaşmayın ..." meâlindeki âyet (en-Nisâ 4/43) yasaklama yönünde yeni bir adımı ve kesin yasak öncesi son safhayı ifade eder. Rivayete göre âyet, bazı sahâbîlerin sarhoşken cemaatle namaza durmaları ve imamın bir kısım âyetleri ters anlama gelecek şekilde karıştırıp yanlış okuması üzerine inmiş ve bu âyetten sonra bazı sahâbîler, sarhoşluğun Allah'ın huzuruna durmaya engel kötü bir hal olduğundan hareketle içkiyi

tamamen terketmişler, bazıları da sadece yatsı namazından sonra içme imkânı bulmuşlardır (Cessâs, III, 165-166). Ancak âyetle sadece içki içilmesi belirli ve dar bir zamana hasredildiği, bu arada kesin bir yasaklama da getirilmediği için başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahâbîlerin, içkinin hükmünün açık bir şekilde belirtilmesi yönünde soru ve dualarının bulunduğu, yine bir davette içki içip sarhoş olan bir kısım muhacir ve ensar arasında söz düellosunun kızışıp kavga çıktığı, kavgada Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın yaralandığı veya sahâbe arasında sarhoşluk sebebiyle benzeri nahoş hadiselerin meydana geldiği, bu olayların ardından da şarabı kesin bir üslûpla yasaklayan Mâide sûresinin 90 ve 91. âyetlerinin nâzil olduğu rivayet edilir (Ebû Dâvûd, "Eşribe", 1; Tirmizî, "Tefsîrû'l-Kur'ân", 6; Vâhidî, s. 118; Nüveyrî, IV, 78-80). Bu âyetlerde, "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?" (el-Mâide 5/90-91) denilerek hem içki yasağı hem de yasaklamanın dayandığı bazı gerekçeler zikredilir.

İçki yasağında izlenen yol, hükümlerin teşriinde İslâmiyet'in takip ettiği tedricîlik ve hükümlerin dayanacağı sağlam zemin oluşturma metodu için iyi bir örnektir. Toplum kademe kademe böyle bir yasağa hazırlandığı, nüzûl sebebi teşkil eden olaylar da içkinin yol açtığı ve açabileceği zarar ve kötülükler hakkında yeterince fikir verdiği için âyetle getirilen bu yasak bütün sahâbe tarafından sevinçle karşılanmış, Resûl-i Ekrem de, "Allah Teâlâ şarabı haram kılmıştır. Kim elinde ondan bir şey olduğu halde bu âyet kendisine ulaşırsa onu ne içsin ne de satsın" buyurmuş, bu tâlimattan sonra halk evlerinde bulunan şarapları Medine sokaklarına dökmüş ve şarap kaplarını imha etmiştir (Müslim, "Müsâkât", 67). Böylece İslâmiyet, birçok zarar ve kötülüğün kaynağı olduğu bütün akıl sahiplerince kabul edilen içki kullanımını açıkça yasaklamıştır.

Hz. Peygamber'in hadislerinde de içkinin haram kılınmasının çeşitli hikmetleri, içki içenin uğrayacağı dünyevî ve uhrevî zararlar anlatılır. İçki yasağıyla ilgili hadislerin toplamı (Wensinck, *el-Mu'cem*, "İmr" md.; Abdülvehhâb Abdüsselâm Tavîle, s. 50-57), mânevî tevâtür derecesinde bir sıhhat ve kuvvete sahip olacak ölçüde faz-

ladır. Ancak içki yasağını dinî ve ahlâkî zeminde ele alan bu tür hadislerden çok şarabın tanımına, içkinin haram kılınmasının gerekçesine ve içki yasağının dolaylı olarak yol açtığı diğer kısıtlamalara temas eden hadisler haram kılınan içkinin tanımı, haram kılınma illeti ve yasağın kapsamı konusunda daha sonraki dönemde ortaya çıkan fikhî tartışmalar için önemli bir malzeme teşkil etmiştir. Meselâ, "Her sarhoşluk veren şey hamrdır (şarap), her hamr da haramdır" (Müslim, "Eşribe", 73; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 5); "Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır" (İbn Mâce, "Eşribe", 10; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 5; Tirmizî, "Eşribe", 3) hadisleri ve yine, "Resûlullah şarapla ilgili olarak şu on kişiye lânet etti: Şarap yapmak için sıkana ve sıkıtırana, içene ve sâkîlik yapana, taşıyana ve taşıtana, satana ve satın alana, bağışlayana ve parasını yiyene" (İbn Mâce, "Eşribe", 6; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 2; Tirmizî, "Büyû", 58) meâlindeki hadis, gerek kapsam gerekse amaç itibarıyla ileri dönem hukuk doktrininde farklı yorumlara tâbi tutulmuştur.

Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde kesin bir üslûpla yasaklanmış olmasına rağmen İslâm toplumlarında her dönemde vâkıa veya temayül olarak varlığını korumuş bulunan içki tüketim ve alışkanlığı, fıkıh literatüründe hem "eşribe" başlığı altında önlenmesi, tedavi edilmesi gereken ferdî ve içtimâî bir zafaf ve ibtilâ, hem de "hudûd" başlığı altında belirli durumlarda cezalandırılması gereken bir suç olarak ele alınmıştır. Fıkıh kitaplarında geçen "eşribe" kelimesi, sözlük anlamı bakımından içilebilen bütün sıvı maddeleri kapsamakla birlikte dinî literatürde ve örfî kullanımda içilmesi dinen yasaklanan veya dinî hükmü tartışmalı olan sarhoş edici sıvı maddelerin adı olmuştur. Türkçe'de de "içki" denilince içilmesi dinen yasak olan sarhoş edici alkollü sıvı maddeler anlaşılır. Bu konularda literatürde gündeme getirilen çeşitli bakış açıları, tedbirler ve yorumlar, İslâm toplumlarının sosyal ve kültürel hayatı için de önemli ipuçları taşıyan zengin bir tecrübe ve bilgi birikimi mahiyetindedir. Fakihlerin içki yasağının kapsamı, ölçü ve gerekçesi, amacı, şarabın ve diğer sarhoş edici içkilerin yapımı, içilmesi, başka alanlarda kullanılması, dinen pis ve hukuken mütekavim sayılıp sayılmayacağı konularında getirdikleri ölçü ve yorumlar, içki kullanımını önlemeye yönelik çeşitli tedbir ve müeyyideler bu zengin birikimin bir parçasını teşkil eder.

İslâm hukukçularının “hamr” kelimesinin sözlükteki anlam çerçevesiyle ilgili dil tartışmaları, sonuç itibarıyla Kur'an'daki hamr yasağının kapsamını ve içki yasağının kaynağını belirlemeyi hedef alan metodolojik bir tartışma hüviyetindedir. Hanefîler, Şâfiîler'in çoğunluğu ve bazı Mâlikîler ile İbrâhîm en-Nehâî, Şa'bî, İbn Ebû Leylâ, İbn Şübrûme gibi Iraklı fakihlere göre sadece üzümde elde edilen sarhoş edici içkiye hamr denilir. Öteki maddelerden elde edilen içkilere hamr denmesi ise mecaz yoluyla bir adlandırma. Ancak Ebû Hanîfe ile diğerleri arasında, üzüm suyunun ne zaman hamr ismini alacağı konusunda görüş ayrılığının bulunduğu da belirtmek gerekir. Diğer taraftan Ebû Yûsuf'tan ve bir kısım fakihlerden, hamr kelimesinin gerçek anlamda üzüm ve hurmadan elde edilen içkiyi ifade ettiği şeklinde bir görüş de rivayet edilir. Çoğunluğunu Hanbelîler'in ve Mâlikîler'in teşkil ettiği fakihler ise azı ve çoğu sarhoşluk veren her türlü içkiye hangi maddeden üretilirse üretilsin hamr deneceği ve Kur'an'daki hamr yasağının bu tür içkilerin hepsini kapsadığı görüşündedir. Birinci grup bazı âyetlerin (Yûsuf 12/36) dolaylı anlatımını, bazı hadislerdeki sahâbî sözlerinde hamr-sarhoş edici içecek (seker) ayrımını (Buhârî, “Eşribe”, 2-3; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, IV, 306-307) delil kabul ederken ikinci grup fakihler her sarhoşluk veren (müskir) şeyin hamr, her hamrın da haram olduğu, çoğu sarhoşluk veren şeyin azının da haram sayıldığı yönündeki hadisleri (yk. bk.), birçok hadis ve sahâbî sözünde çeşitli maddelerden üretilen içeceklerin hamr olarak isimlendirilmesini (Buhârî, “Eşribe”, 2-6) ve sahâbe uygulamasını delil gösterirler. Ancak her grubun karşı delillere farklı yorumlar getirdiğini de belirtmek gerekir. Fakihler arasında adlandırmayla ilgili bu görüş ayrılığı, üzümde elde edilen şarapla diğer içkilerin haramlığının hangi delile ve metoda dayandığını açıklaması yönüyle metodolojik bir önem taşır. Şöyle ki, birinci grup Kur'an'da sadece şarabın yasaklandığı, diğer içkilerin ise Hz. Peygamber'in açıklamasıyla ve şaraba kıyasen haram kılındığı, bu sebeple zannî delille sabit olduğu, ikinci grup ise bütün sarhoş edici içkilerin Kur'an'ın açık hükmüyle haram kılındığı görüşündedir. Bu görüş ayrılığının şarapla diğer içkilerin haramlığı arasında amelî yönden olmasa da inanç yönüyle bir derece farklılığı meydana getirdiği açıktır. Nitekim şarabın

haramlığını inkâr edenin küfre düşeceğinde İslâm âlimleri görüş birliği içinde iken şarap dışında kalan diğer içkilerin haramlığını inkâr eden kimsenin küfre mi düşeceği yoksa sadece günahkâr mı olacağı tartışmalı kalmıştır.

Özellikle Hanefîler'in, şarapla diğer içkiler arasında usul ve kaynak yönünden gözettikleri ayrımı, içkiyle ilgili diğer fıkhi meselelerde de büyük ölçüde korudukları ve şarap hakkında benimsedikleri birçok hüküm diğer içkilere kısmen yumuşatarak uyguladıkları görülür. Şarap dışında kalan ve kuru üzüm, kuru hurma, arpa, darı, bal gibi maddelerden elde edilen ve nebîz, fadîh, tîlâ, bit', nakî', seker, halîtan, mizir, cia gibi isimlerle anılan içeceklere suda bekleme süresine, pişirilip pişirilmediğine, kaynama miktarına, köpürme ve keskinleşme safhalarına, sade veya karışık olmasına, hatta üretiminde kullanılan kap ve alete ve üretim usulüne göre farklı dinî hükümler vermekle birlikte fakihlerin bu tür içceklerin normalde sarhoş edicilik vasfı taşımasını haram sayılmaları için yeterli gördüğü, Hanefîler'in, özellikle de Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un ise bu gruptaki bazı içceklerin sarhoşluk vermeyen miktarının içilmesini haram saymadığı veya had ile cezalandırmadığı bilinmektedir. Hanefî fakihlerinin şarap dışındaki içki ve içecekler için genel bir ilke benimsemek yerine her içki türünü yukarıda belirtilen açılardan ayrı ayrı ele alıp niteliklerine göre dinî hükmünü belirlediğini ve bu içceklerin hangi safhalarda haramlık hükmünü alacağı, necis veya mütekavvim mal sayılıp sayılmayacağı, hangi durumlarda kendilerinden yararlanılabileceği gibi ayrıntılarda da aralarında görüş farklılığı olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan bu ayrım ve adlandırmalar, neticede dil ve usul tartışmaları seviyesinde kalıp amelî yönden bütün içkilerden uzak durmanın gerektiği üzerinde görüş birliği bulunduğundan Hanefî mezhebi de dahil, bütün fıkhi mezheplerinde çoğu sarhoş eden her türlü içkinin azının da haram olduğu genel ilkesi benimsenmiş, içkinin haram olmasının illeti de kişilerin sarhoş olması değil o içkinin normalde sarhoş edicilik vasfının bulunması şeklinde objektif bir ölçüye bağlanmıştır. Fakihler arasında hamr, nebîz, bâzik, tîlâ, müselles, buhtec gibi isimlerle anılan içki türlerinin tanımında veya haram oluş safhasını belirlemede kullanılan kaynama, ekşime, keskinleşme ve köpük atma gibi kriterler, bir

anlamda bu içkinin sarhoş edicilik vasfını kazanmasını belirlemeye ve cezaî yaptırım uygulanmasını hukukî bir esasa bağlamaya yönelik objektif ölçülerdir. İçki yasağının böyle bir illete bağlanması mâkuldür. Çünkü sarhoşluk veren içkiler zamanla alışkanlık meydana getirip bağışıklığa yol açmakta, alışkanlık arttıkça aynı miktar etkili olmayıp kişi giderek içki miktarını arttırmaktadır. Bu sebeple az miktarda içmek, sonuçta kişiyi alkol bağımlılığına kadar götüren tehlikeli yolun başlangıcı niteliğinde görülmüş ve az-çok, sarhoş olma-olmama ayrımı yapılmaksızın bütün sarhoş edici içkiler yasaklanarak etkili bir yöntem seçilmiştir. Öte yandan yasağın tâlîli yapılırken kişinin sarhoş olması gibi değişken ve sübjektif bir ölçü değil içkinin sarhoş edicilik vasfı taşıması gibi açık bir ölçü benimsenmesi de alkol bağımlılığına götüren tehlikeli yolu başlangıçta kapatması yönüyle bir diğer etkili önlem olmuştur. Fakihlerin literatürde yer alan ayrıntılı tartışmalarının kendi dönemlerinde sarhoş edici içkileri tanımlama amacına yönelik olduğu düşünülse onların bu genel yaklaşımından günümüzde rakı, likör, bira gibi isimler alan ve az veya çok içildiğinde sarhoş edici olan alkollü içkilerin doğrudan yahut dolaylı olarak İslâm'ın içki yasağı kapsamında bulunduğu, içenin sarhoş olup olmadığına bakılmaksızın azının içilmesinin de haram sayıldığı sonucu çıkmaktadır.

Fert ve toplumların içki iptilâsına düşmemeleri veya böyle bir alışkanlıktan kurtulabilmeleri için içki yasağı tek başına yeterli olmayabilir. Bu sebeple gerek Hz. Peygamber'in hadislerinde gerekse bundan hareketle geliştirilen fıkhi ahkâmında, içki kullanımına ve alışkanlığına dolaylı olarak yol açabilen yardımcı fiillerin de yasaklandığı veya kınandığı görülür (İbn Mâce, “Eşribe”, 6; Tirmizî, “Büyûc”, 58). İslâm âlimleri, bu anlamdaki hadislerden ve günah sayılan fiillerin işlenmesine yardımcı olunmaması ilkesinden (el-Mâide 5/2) hareketle şarap üreten kimseye üzüm satma, hatta gayri müslimin başında bekçilik etme de dahil içki üretim ve tüketimine doğrudan veya dolaylı olarak yardımcı olmayı tazammun eden fiillerin cevazını tartışma gereği duymuşlar, çoğunluk, böyle bir anlam taşıyan yardımcı fiilleri kural olarak doğru bulmamış, Hanefî fakihleri ise mâsiyet ve günah olan şeyin içki içme fiili olduğunu, buna doğrudan yol açmayan fiillerin, arada kuvvetli bir sebep-sonuç bağı kurulmadığı sürece ayrı bir zeminde değerlendiril-

dirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak Hanefî fakihlerinin, tamamıyla hukuk mantığı ve tekniğiyle alâkalı, hukukî fiillerin tanımı ve kategorik ifadesi mahiyetindeki bu yaklaşımı, onların içkiyle mücadele konusunda benzeri bir hassasiyete sahip olmadıkları anlamına gelmez. Nitekim bütün fakihler, Hz. Peygamber'in, üzerinde içki bulunan sofraya oturulmasını yasaklayan hadisinden hareketle (Ebû Dâvûd, "Etfime", 18) müslümanın içki meclisine katılmaması, her durum ve şart altında içkiye karşı tavır alması, bulunduğu mecliste içki içilmesini önlemeye çalışması, buna gücü yetmiyorsa o tür toplantıları terketmesi gerektiğinden söz eder. İlgili hadisler ve İslâm âlimlerinin bu hassasiyeti, toplumda içki kullanımını özendirecek ve içki tüketiminin sıradan bir âdet ve alışkanlık olarak algılanmasına zemin hazırlayacak her türlü propaganda ve tanıtımın önlenmesi, yeni yetişen nesillerin içkiyle karşılaşmasını en aza indirecek önlemlerin alınması gereğini de ifade etmektedir.

Fıkıh kaynaklarında, içkiyle mücadelede etkili olunup sonuç alınabilmesi için içki kullanım ve alışkanlığına yol açabilen veya destek veren dolaylı fiillerin de çok defa içki yasağı kapsamında mütalaa edildiği ve aradaki bağın kuvvetine göre mekruh-haram çizgisinde bir noktaya yerleştirildiği bilinmekle birlikte bu kuralın uygulanmasında çok katı davranıldığı ve kaçınılmaz hallerin göz ardı edildiği de söylenemez. Nitekim susuzluk, yutkunma güçlüğü gibi zor durumlarda kalan kimselerin zaruret ölçüsünde içki içebileceği, hataen veya ikrah altında içki içen kimsenin günahkâr olmayacağı konusunda görüş birliği vardır. İçkinin tedavi amacıyla kullanılmasında da benzeri bir yaklaşım sergilenir. Hz. Peygamber, kendisine şarabın ilâç olarak kullanımı sorulduğunda, "O ilâç değil derttir" demiş (Müslim, "Eşribe", 3; Ebû Dâvûd, "Tıb", 11). İslâm âlimleri de sarhoşluk veren içkilerin tedavi ve sağlığı koruma amacıyla içilmesini câiz görmemişlerdir. Ancak bu hüküm normal durumlara göreder. İçkinin tedavi ediliği tıbbın kesinlik kazandığı ve alternatif bir ilâcın da bulunmadığı hallerde içilmesi zaruret hükmünü alır; sınırlı olmak üzere ve geçici bir süre için câiz görülebilir. Meselâ kronik içki bağımlılarının tedavisinde böyle bir durum ortaya çıkabilir. İnsanın içki konusunda zafırları, kendine bahane üretmeye eğilimi, gerçekçi ve samimi davranmasının da çok zor olması sebebiyle bu konuda, sağ-

lığını korumaya ve tedaviye ihtiyacı olan fertlerin kişisel tesbit ve takdirleri değil uzmanlığına ve dinî inançlara saygılı olduğuna güvenilen doktorların bilimsel kanaatinin esas alınması gerekir. Öte yandan içki yasağı içkinin sarhoşluk amacıyla içilmesini konu edindiğinden alkollü maddelerin ilâç yapımında kullanılması ayrı bir husus teşkil eder ve kural olarak câizdir (bk. UYUŞTURUCU).

İçkinin dinen necis olup olmadığı tartışması, İslâm'ın şarabı ve sarhoş edici diğer içkileri yasaklamasının sonuçlarından biridir. İbn Hazm ve dört büyük Sünnî fıkıh mezhebinin müctehidleri de dahil fakihlerin büyük çoğunluğu, ilgili âyetin (el-Mâide 5/90) "rics" (pislik) olarak nitelenmesinden hareketle şarabı kan ve idrar gibi necâset-i galîza grubunda mütalaa etmiş, yani çok az miktarının dahi vücutta, elbisede veya namaz kılınan yerde bulunmasını namazın sıhhatine engel kabul etmiştir. Onların bu yorumlarında, insanlara şarabın haram oluşunu ve ondan uzak durmanın gereğini daha iyi anlatabilme gayretinin de etkili olduğu söylenebilir. Medineli fakihlerden Rebîâtür-re'y, Leys b. Sa'd, Şâfiî'nin öğrencisi Müzenî, Dâvûd ez-Zâhirî gibi bazı fakihler ise âyetle sayılan fal okları ve putlar gibi şarabın da mânevî kirliliğinin kastedildiği, eşyada temizliğin asıl olduğu, zehir içmenin veya ipek elbiseyi erkeklerin giymesinin haram kılınışında olduğu gibi bir şeyin haram kılınmasının aynı zamanda onun necis olduğu anlamına gelmeyeceği görüşündedir. Fakihlerin ve özellikle de Hanefîler'in, dinen necis olup olmadığı açısından şarapla diğer içkiler arasında belirgin bir ayırım yaptığı, şarabı necis kabul eden birçok fakihin diğer içkileri aynı ölçüde necis kabul etmediği ya da sadece kerih görmekle yetindiği görülür. Bu görüş ayrılıkları, şarabın ve alkollü maddelerin içki dışında diğer amaçlarla kullanılmasının cevazını da ilgilendirdiğinden ayrı bir öneme sahiptir. Öte yandan fakihler, şarabın kendiliğinden sirkeye dönüşmesi halinde hem bu sirkenin hem de kabının temiz ve kullanımının câiz olacağı görüşünde olup Hanefî ve Mâlikî mezhebinde, şarabın dışarıdan müdahale ile sirkeye dönüştürülmesini de bu grupta mütalaa etme temayülü ağır basar.

Şarabın ve diğer içkilerin İslâm hukukunda hukuken korunmaya değer (mütekavvim) bir mal olup olamayacağı tartışması da İslâm'ın içkiyle mücadele kararlılığının bir başka boyutunu teşkil eder. Şarabın mütekavvim bir mal sayılmadı-

ğında, dolayısıyla alınıp satılmasının, mülkiyete veya herhangi bir hukukî işlem konu olmasının câiz olmadığı, telif edildiği takdirde tazmin edilmesi gerekmediğinde fakihler görüş birliği içindedir. Kur'an'da şarabın haram kılınışını bildiren âyetin üslûbu, Hz. Peygamber'in şarabın içilmesinin yanı sıra satılması, satın alınması, parasının yenmesi, taşınması gibi yardımcı fiilleri de şiddetli bir üslûpla kınaması (yk. bk.), yenilip içilmesi haram olan şeyin satışının da haram olduğunu belirtmesi ve o döneme kadar iyi bir gelir kaynağı olan şarap ticaretini yasaklayıp elde mevcut şarapları imha ettirmesi, sahâbe uygulamasının da bu yönde gelişmesi, müslümanlar açısından şarabın hukuken tanınmayan ve korunmayan bir mal statüsünde tutulmasının dayanağını teşkil eder. Bu yaklaşım, insanların içki kullanımına ve bağımlılığına götüren yolun başlangıcında alınmış ciddi bir önlem mâhiyetindedir. Bununla birlikte diğer din mensuplarına, kamu düzenini ihlâl etmedikçe ahvâl-i şahsiyye ve özel hukuk alanında dinlerine göre davranma hakkı verildiğinden şarap gayri müslimler hakkında mütekavvim mal sayılmış, gayri müslimlere içki içme ve içki ticareti hakkı tanınmış, onların içkisini telif eden müslümanın bunu tazmin etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak şarap dışında kalan diğer içeceklerin hangi nitelikleri aldığını ve hangi safhada haram olacağı konusunda fakihler ve özellikle de Hanefîler arasında görüş farklılığı bulunduğundan herhangi bir içki türünü çok defa Ebû Hanîfe'nin, bazan da Ebû Yûsuf'un mütekavvim mal saydığı, itlâfı halinde tazmine hükmettiği, necis kabul etmediği ve kullanımını câiz gördüğü şeklinde literatürde yer yer rastlanan ifadeleri, içilmesi haram sayılan içkiyle ilgili değil yukarıda temas edilen görüş farklılığının devamı niteliğinde bir hüküm olarak anlamak gerekir.

İçkinin haram kılınması, yasağın kapsamı ve içki alışkanlık ve bağımlılığına götüren yolların kapanması, fert ve toplumların bu yönde hazırlanması ve eğitimi konusunda İslâm'ın öngördüğü programın ve bir dizi tedbirin belki de son halkasını, sarhoşluk suçuna kamu düzeninin bir gereği olarak had cezaları grubunda yer alan maddî-cezâî bir müeyyide uygulaması teşkil eder. Sarhoş olsun veya olmasın hamr kullanan kimseye uygulanan "hadd-i hamr" ile hamr dışındaki diğer içkileri kullanıp sarhoş olan kimseye uygulanacak "hadd-i sekr" konularında meselâ

sarhoşluğun hangi derecesinde haddin uygulanacağı, suçun oluşması, ispatı ve cezanın infazı gibi hususlarda İslâm hukukçuları arasında esasa veya ayrıntıya ilişkin birçok fikhî tartışma cereyan etmiştir (bk. HAD; SARHOŞLUK). Fıkıh literatürünün ceza hukuku bölümünde ortaya çıkan bu zengin doktrin, sonuçta İslâm'ın içkiyle mücadelesinin bir başka boyutu olup getirilen müeyyidelerin, ferdi ve sosyal realiteleri de göz ardı etmeyecek insanlığı bu içki hastalığından kurtarmaya yönelik etkili bir çaba olarak görülmesi gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hmr", "tcr" md.leri; *Tâcû'l-'arûs*, "hânût", "hmr" md.leri; Wensinck, *el-Mu'cerm*, "hmr" md.; a.mlf., "Khamr", *EP* (İng.), IV, 994-997; Buhârî, "Eşribe", 2-6; Müslim, "Mü-sâkât", 67, "Eşribe", 3, 73; İbn Mâce, "Eşribe", 6, 10; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 1, 2, 5, "Et'ime", 18, "Tib", 11; Tirmizî, "Tefsîrû'l-'Kur'ân", 6, "Eşribe", 3, "Büyü", 58-59, "Edeb", 43; İbn Ebû'd-Dünyâ, *Zemmû'l-müskir* (nşr. Mes'ad Abdülhamîd es-Sa'denî), Kahire 1992, s. 15-52; Cessâs, *Ahkâmü'l-'Kur'ân* (Kamhâvî), II, 3-10; III, 164-167; IV, 122-129; Vâhidî, *Esbâbû'n-nüzûl*, Kahire 1387/1968, s. 38, 87, 118; Serahsî, *el-Meb-sûl*, II, 205; XXIV, 2-34; Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 112-118; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 382-387; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1389/1969, IX, 158-173; Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 51-62; V, 201-203; VI, 285-292; X, 128; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 76-125; Abdullah b. Yûsuf ez-Zey-lâî, *Naşbü'r-râye*, [baskı yeri yok] 1393/1973 (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), IV, 295-312; Ahmed b. İmâd el-Akfehîsî, *İkrâmü men ya'ş bi-tahrî-mi'l-hamr ve'l-haşîş*, Tanta 1411/1991; Şirbinî, *Muğnî'l-muhtâc*, IV, 186-190; el-Fetâvâ'l-Hindiyîye, V, 409-412; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), VI, 391-392, 448-455; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, I, 323; III, 24-27; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 664-673; Sâlih b. Abdülazîz Âlû Mansûr, *Mevkıfû'l-İslâm mine'l-hamr*, Kahire 1975; M. İqbal Siddiqî, *Why Is-lam Forbids Intoxicants and Gambling*, Lahore 1981, s. 24-39; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fik-hû'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1404/1984, III, 536-543, 580-581; VI, 148-168; Bilmen, *Kamus*?, III, 15, 19-20, 250-260; İzzet Haseneyn, *el-Müskirât ve'l-muhtâdirât beyne's-şer'i'a ve'l-kânûn*, Kahire 1986; Abdülvehhâb Abdüsselâm Tavîle, *Fikihü'l-eşribe ve haddühâ*, Kahire 1406/1986; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Hamr ve'l-muhtâdirât fi'l-İslâm*, Kahire 1409/1989, s. 5-116; J. Sadan, "Maşh'rûbat", a.e., VI, 720-722; P. Heine, "Nabîdh", a.e., VII, 840; "Eşribe", *Mu.F*, V, 11-30; Menderes Gürkan, "İçecekler", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansikpo-ledisi*, İstanbul 1997, II, 346-350.

MUSTAFA BAKTİR

Tıp Açısından İçki. Düşük yoğunlukta alkol içeren bira ve şarap türü mayalı içkilerin, insanların tarım hayatına geçtiği Neolitik dönemden itibaren Mısır'dan Çin'e kadar eski dünyanın hemen her ye-

rinde bilinmesine karşılık yüksek alkol dereceli damıtık içkiler, Ortaçağ'da Araplar'ın imbib üzerinde değişiklikler yapıp ileri damıtma teknikleri geliştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Avrupalılar, Endülüs Arapları'ndan "el-kühûl" dedikleri bu keyif verici maddeyi öğrendiler ve adını da benimseyerek *alcohol* (alcohol "alkol") şeklinde dillerine dahil ettiler. Böylece Batılı simyager ve hakim-tabipler, insanoğlunun binlerce yıldan beri her yerde aradığı "âb-ı hayat"ı bulduklarına inandılar ve bu yeni metotla değişik bitkilerden ürettikleri alkol derecesi yüksek içkilere hastalar üzerinde yaptığı ağrı dindirme, dert unutturma, cesaret ve canlılık verme gibi geçici etkilerinden dolayı "hayat suyu" anlamına gelen Grekçe *hydôr bios*. Latince *aqua vitae* vb. demeye başladılar. Türkçe'ye Batı'dan gelen *ispirto* (it. spirito) kelimesinin aslı da Latince *spiritus* (can, ruh, hayatın özü) ismidir.

Bugün hemen hemen hiçbir tedavi edici özelliğinin bulunmadığı bilinen ve bütün dünyada bağımlılığı ve kötüye kullanımı en yaygın madde olan alkol insanlık tarihi boyunca farklı şekillerde algılanmış, üretim ve tüketimi devlet tarafından bazan Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi yasaklanmış, bazan da glasnost öncesi Sovyetler Birliği'nde görüldüğü gibi teşvik edilmiştir. Alkol kullanımı ve doğrudan doğruya çağımızda özellikle Batı toplumlarının en önemli problemlerinden biridir. Alkol kullanımının, yol açtığı sağlık sorunları yanında trafik kazaları, intiharlar, suça yönelme, aile bölünmesi, iş hayatının bozulması, meslek kayıpları ve çeşitli ekonomik yıkımlar açısından toplumlara verdiği zararlar çok boyutlu bir bio-psikososyal sorun oluşturmaktadır.

Alınan alkolün yaklaşık % 10'u midede, kalanı ise ince bağırsaklarda emilerek kısa sürede kana karışır. Aç karnına alınan alkolün emilmesi daha hızlı, tok karnına alınanınki daha yavaştır. Dolayısıyla kandaki alkol yoğunluğunun en yüksek noktaya ulaşma süresi 30-90 dakika arasında değişir. Alkol emildikten sonra vücut özümleme faaliyetine geçerek kandaki alkol yoğunluğunu düşürmeye çalışır ve büyük bir kısmını karaciğerde yakarak su ve karbondioksit dönüştürürken kalanı da solunum ve idrar yoluyla dışarı atar. Ancak bu süreçte vücut, asetaldehid birikmesi sonucu zehirlenme belirtileri göstermeye başlar. İnsan vücudu aşırı alkol yüklenmesine karşı bir noktaya kadar kendini savunmakta ve mide yaptığı sal-

gılarla cidarını korumaya çalışırken arkasından çıkış kapağını kapatarak alkolün ince bağırsağa geçip kana karışmasını engellemekte, daha sonra da kusma refleksiyle onu dışarı atmaktadır. Ancak yine de aşırı yüklenme devam ettiğinde alkol koması ve arkasından ölümün gerçekleşmesi kaçınılmaz olmaktadır. Alkol merkezî sinir sistemi ve beyin üzerine fizyolojik baskı yapar. İçkinin beyni uyarıcı etkisi olduğu şeklinde bir görüş varsa da bu doğru değildir. Alkol alındığı zaman başlangıçta kişinin canlanması, neşelenmesi, beyindeki savunma ve karşı kontrol mekanizmalarının ilk anda baskı altında kalmasının sonucudur. Bu durum, birçok kimseyi ve bazı hekimleri yanıltmakta ve az dozda alınan alkolün uyarıcı etki yaptığı gibi yanlış bir kanaate yol açmaktadır. Alkol zehirlenmesinin bir miktar ilerlemesiyle kişinin bunalımı yatışmakla birlikte kendini kontrol edemediği görülür; hafıza zayıflar, dikkat toparlanamaz ve basiret tamamen kaybolur. Kendine aşırı güven kazanan kişi canlı, taşkın ve girişkendir. Kontrolsüz mizaç dalgalanmaları ve duygusal patlamalar ortaya çıkar, bu psikolojik değişikliklere davranış ve idrak bozuklukları da eşlik eder. Akşamları içki alınması genellikle uykuya dalmayı kolaylaştırır da alkolün asıl uykusu üzerinde ters etkisi vardır. Alkol, uykunun hızlı göz hareketlerinin olduğu ve rüyaların görüldüğü dönemini etkileyerek derin uykuyu azaltır ve daha sık, daha uzun uyanma dönemleriyle uykuyu parçalanmasını artırır; dolayısıyla uyumaya yardım ettiği kanaati yanlıştır. Alkol zehirlenmesinin başlangıcında şahıslar çok konuşkan ve hoşsohbet veya tam tersine içe kapanık ve somurtkan, yahut hırçın ve kavgacı ya da gülme ve ağlama nöbetlerinin birbirini takip ettiği bir görüntü sergiler. Bazı kişilerde alkolün tesiri kısa sürede görülmez, yani alkol alımı onlar için zehirlenmenin başlangıcında genellikle rahatlatıcı ve neşelendirici rol oynar. Fakat sıkıntıları, problemlerini ve öfkelerini kontrol altında tutabilen bu şahıslar ilerleyen saatlerde alkolün kontrol mekanizmalarını depresyona uğratması ve bu arada savunma mekanizmalarını da yıkması sonucunda daha sıkıntılı, üzüntülü, öfkeli ve saldırgan olurlar; bu yüzden beraber içmeye gittiği arkadaşını içki masasında öldürenlerin sayısı az değildir. Bazıları da çok hafif etkisi olabilecek kadar az miktarda alkol aldığı halde hemen çılgınlık derecesinde ağır davranış bozuklukları gösterir.